

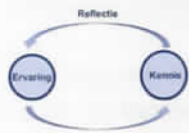
Taal om te reflecteren

door René Berends

In het onderwijs wordt reflecteren steeds meer belang toegedicht. Daarvoor is een drietal redenen te geven. Allereerst wordt reflectie als een benodigde vaardigheid gezien om in een toekomstige samenleving te kunnen functioneren. Ten tweede omdat reflecteren als een vaardigheid gezien wordt, die mensen in staat stelt om in het eigen leven verantwoorde keuzes te maken en om eigen interesses en talenten te ontdekken en te ontwikkelen. Tot slot, krijgen gerichte feedback en reflectie vanwege de grote effectiviteit steeds meer aandacht tijdens het inrichten van leerprocessen.

De vraag wat ervoor nodig is om kinderen te leren reflecteren, is daarom dus van belang. Een onderbelicht aspect daarbij is de taal die benodigd is om te kunnen reflecteren. In dit artikel verkennen we daarom de vragen welke taalvaardigheid reflectie van kinderen vraagt en wat dat betekent voor het taalleren en het taalonderwijs.

Reflectie

Kort gezegd gaat het bij reflectie in het onderwijs om de vraag hoe er van werkervaringen leerervaringen gemaakt kunnen worden. Reflectie is het ontwikkelen van nieuwe bekwaamheden door betekenis te geven aan je ervaringen. De basis daarvoor is het leggen van

verbindingen tussen kennis en ervaringen. Het gevolg hiervan is dat we leren, doordat nieuwe kennis wordt ontwikkeld die ons in staat stelt betekenis te ontleenen aan (nieuwe) ervaringen. Kennis is bij reflectie dus zowel een bron van inspiratie als een uitkomst (Sins, 2014).

Reflectieterreur

Veel van wat er in het onderwijs onder het mom van reflectie gebeurt, voldoet niet aan het basisidee dat er van werkervaringen door reflectie geleerd wordt. Vaak leiden reflectieopdrachten tot reflectiedwang. Kessels (2015) spreekt zelfs van een reflectieterreur. De meeste reflectieopdrachten leveren leerlingen niet het inzicht op om 'het' voortaan anders te doen. Reflectie is vaak een moetje, of het nu gaat om kleuters die smileys inkleuren, om middenbouwers die op een weektaak in steekwoorden afvinken 'hoe het ging', om bovenbouwers die reflectiewijzers gebruiken of om pabostudenten die reflectieverslagen schrijven.

Het wankel evenwicht van reflectiegesprekken

Onze reflectieopdrachten zouden plaats moeten maken voor het opbouwen van

vertrouwen, waarin de leerling zich gekend, herkend en erkend voelt door een persoon die hij deskundig acht. Pas dan is het mogelijk om in een gesprek aan te geven wat je echt geraakt heeft, wat je jezelf zag doen, hoe dat voelde, en hoe je daar gebruik van zou kunnen maken in nieuwe situaties (Kessels, 2015).

Het gesprek met de leerling is van groot belang. Maar zelfs als leraren in staat zijn om tijd voor reflectiegesprekken vrij te maken, blijven gesprekken vaak steken in oppervlakkigheden en in sociaal wenselijkheid. Dat heeft vooral te maken met het feit dat reflectie 'buitenkantelijk' blijft. Leerlingen vermijden zulke reflectiegesprekken met leraren en medeleerlingen dan ook vaak. Vaak is de leraar te veel aan het woord, neemt hij het initiatief, trekt en duwt hij in het gesprek. De leerling doet nauwelijks mee, laat staan dat hij zelf de regie voert over zijn eigen leergesprek. Het voeren van reflectiegesprekken vraagt dan ook om de nodige vaardigheid en deskundigheid van leraren.

Reflecteren aanleren en oefenen

Reflecteren heeft met vaardigheden als verantwoordelijkheid dragen, samenwerken en zelfregulering gemeen, dat leraren leerlingen niet alleen de gelegenheid moeten geven, maar ze ook de vaardigheid actief moeten aanleren. Leraren moeten met andere woorden 'lesgeven' in reflectie.

Daarbij is ook aandacht nodig voor de taal voor reflectie. Als het gaat om reflectiegesprekken is aandacht voor basiscommunicatie daarbij een eerste vereiste. Daarnaast is het essentieel om aandacht te hebben voor het leren stellen van vragen, het luisteren naar anderen en voor woordenschat en voor het formuleren van werkbeschrijvingen, standpunten en meningen in correcte zinnen.

Basiscommunicatie

Net als bij andere vormen van communiceren is ook bij het voeren van reflectiegesprekken het voldoen aan de kenmerken van basiscommunicatie essentieel. Reflectiegesprekken kunnen alleen succesvol zijn als er een basis is van acceptatie,

empathie, echtheid en concreetheid. Leraren zullen daarom intentioneel aandacht moeten schenken aan de aspecten van basiscommunicatie, onder meer om het verbaal en non-verbaal volgen van wat de ander zegt of probeert te vertellen.

Vragen stellen

Het bekende 'ui'-model van Korthagen en Vasalos (2002) kan ook in het onderwijs helpen om leerlingen te leren om verschillende typen (reflectie)vragen te stellen. Uiteraard kunnen dat vragen zijn die kinderen aan zichzelf (zelfreflectie) of aan anderen stellen.

Te stellen reflectievragen blijven vaak oppervlakkig en gericht op het benoemen van wat er gedaan is of wat men gaat doen. Het is de kunst om kinderen ook vragen te leren stellen naar het 'waarom'. Een lijst met vragen kan daarbij helpen. Dus niet alleen vragen als:

1. wat was mijn doel en wat heb ik gedaan?
2. wanneer, waar en met wie heb ik gewerkt?, maar ook vragen als:
3. hoe heb ik gewerkt, hoe heb ik het aangepakt en waar liep ik tegenaan?
4. heb ik problemen ervaren?
5. waarom heb ik het zo gedaan?
6. vind ik het belangrijk om het zo te doen?
7. wat zegt het van mij dat ik het zo ga doen, doe of gedaan heb?
8. heb ik mijn doel bereikt?, et cetera.

De diepere reflectievragen maken het mogelijk dat kinderen 'een theorieetje over zichzelf' ontwikkelen, over hoe ze leren, wat ze belangrijk vinden, et cetera.

Luistervaardigheid

Het voeren van reflectiegesprekken vraagt van leerlingen de nodige luistervaardigheid. Ook hier geldt dat het luisteren naar elkaar vaak niet voldoende is. Veel kinderen hebben instructie nodig en een model om zich de benodigde luistervaardigheid eigen te maken. Het gaat daarbij om zaken als aandacht hebben voor elkaar, oogcontact, instemmend knikken, het signaleren van aarzelingen en intonatieverschillen in stemgebruik, veel 'ja' zeggen, bevestigende en verraste geluiden maken, tussendoor herhalen wat er gezegd wordt, vragen stellen, parafraseren en samenvatten.

Woordenschat

Om over vragen als 'wat heb je gedaan?', 'hoe heb je het gedaan?' en 'vond je het leuk?' na te kunnen denken en daarover met anderen een gesprek te voeren, hebben kinderen in eerste instantie woorden nodig. Vaardig zijn in reflectie vraagt dan ook om een specifieke woordenschat. Denken en praten over verschillende gedachten, meningen, opvattingen, oordelen, gevoelens en over allerlei nuances daarbij, vraagt om een specifieke woordenschat.

Vraag kinderen naar een gevoel over de samenwerking met een ander of over een taakwerkje, dan zullen ze in eerste instantie niet veel verder komen dan 'leuk' of 'niet-leuk'. Het is belangrijk dat kinderen expliciet de betekenis leren ervaren van andere woorden. Maak daarvoor bijvoorbeeld met de kinderen samen een woordweb over gevoelens of een web moet woorden waarmee je aan kunt geven hoe er gewerkt is.

